

Originalni naučni rad

UDK: 355.426(4-672EU):355.358.014(100)

DOI: 10.7251/SOCSR2526083K

COBISS.RS-ID 142909441

Zaprimljen rad: 03.03.2025.

Odobren rad: 05.05.2025.

Slaven Knežević, MA¹,

TEORIJSKI NEDOSTACI KONCEPTA DOMINANTNOG BOJIŠTA U KONTEKSTU FRAGMENTISANIH RATNIH ZONA

Apstrakt: Članak kritički analizira konceptualni paradoks dominantnog bojišta u savremenim konfliktima, demonstrirajući neodrživost tradicionalne doktrine monocentričnih bojišta u uslovima fragmentisanih ratnih zona. Višedimenzionalna fragmentacija konflikta - geografska, tehnološka i društveno-politička - stvara operativno okruženje u kojem hijerarhijska prioritizacija bojišta postaje ne samo taktički neefikasna već i stratejski kontraproduktivna. Kao inovativni teorijski doprinos, članak predlaže model "fluidnih žarišta" koji konceptualizuje konfliktni prostor kao kompleksni adaptivni sistem sa policentričnim, temporalnim žarištima strateške važnosti, uvodeći originalne koncepte poput Distribuisane adaptivne sinhronizacije, Modularnih operativnih paketa i Dinamičkih višedomenskih operacija. Metodološki, istraživanje se zasniva na komparativnoj analizi savremenih konflikata, kritičkom preispitivanju etabliranih vojnih doktrina i sistemskom razmatranju transformativnih faktora u savremenom ratovanju, uz integraciju relevantnih teorijskih i empirijskih uvida iz stratejskih studija. Cilj članka je formulisanje obuhvatnog teorijskog okvira koji će omogućiti efikasnije razumijevanje i operativno djelovanje u fragmentisanim konfliktima XXI vijeka, premošćujući jaz između tradicionalne vojne teorije i kompleksne realnosti savremenog ratovanja.

Ključne riječi: fragmentisana bojišta, fluidna žarišta, mrežno-centrično ratovanje, višedomenska teorija konflikta, strateška adaptabilnost

1 Doktorant Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci i master student Pravnog i Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Korespondencija: slaven.knezevic998@gmail.com

1. KONCEPTUALNI PARADOKS DOMINANTNOG BOJIŠTA: KRITIKA MONOLITNOG PRISTUPA SAVREMENIM KONFLIKTIMA

Doktrina dominantnog bojišta, kao fundamentalni element vojne teorije, tradicionalno pretpostavlja postojanje centralne zone konflikta gdje se koncentrišu odlučujuće operacije i primjenjuje glavnina borbene moći. Ovakva koncepcija, ukorijenjena u klauzevicevskom principu težišta (*Schwerpunkt*), istorijski je oblikovala vojne kampanje kroz identifikaciju ključnih lokacija, pravaca napada i odlučujućih tačaka koje vode ka strateškoj pobjedi. Međutim, savremeni oružani sukobi, posebno oni nakon Hladnog rata, fundamentalno osporavaju validnost ovog monolitnog pristupa, stvarajući duboki konceptualni paradoks između teorije i prakse. Fragmentacija bojišta, asimetrično ratovanje i hibridne prijetnje transformisale su prirodu konflikta do tačke gdje konvencionalna doktrina dominantnog bojišta postaje operativno neadekvatna, a često i strategijski kontraproduktivna. General Martin Dempsey (*Martin Dempsey*), 18. predsjedavajući Združenog generalštaba oružanih snaga SAD (2011-2015), prepoznao je ovaj paradoks kroz svoju analizu savremenih bezbjednosnih izazova. Tokom svojih govora na Harvardu 2012. godine, Dempsey je istakao da savremeni konflikti ne posjeduju jasne frontove niti imaju jasno definisan centar gravitacije koji bi mogao biti meta koncentrisane primjene borbene moći, označavajući ovo kao bezbjednosni paradoks našeg vremena (Dempsey, 2012). Navedena opservacija temeljno dovodi u pitanje dugogodišnju pretpostavku vojne teorije da ratovi mogu biti dobijeni kroz identifikaciju i napadanje dominantnog bojišta ili strateškog centra gravitacije protivničke strane. Umjesto toga, savremeni konflikti se karakterišu disperzijom, fragmentacijom i simultanim operacijama u višestrukim domenima - kopno, vazduh, more, sajber prostor i informaciono okruženje - što stvara kompleksno operativno okruženje koje ne podliježe tradicionalnim konceptima dominantnog bojišta.

Doktrina dominantnog bojišta ima svoje istorijske korijene u pruskom, a kasnije njemačkom ratovanju, posebno kroz koncept *Schwerpunkt* (težište), koji je podrazumijevao koncentraciju snaga na odlučujućim tačkama bojišta. Karl fon Klauzevic definisao je centar gravitacije kao „čvorište moći i pokreta od koga sve zavisi... tačku protiv koje bi trebalo usmjeriti sve energije” (Clauzewitz, 1976:595-596). Ista ideja je kasnije evoluirala kroz operativnu doktrinu *Blitzkrieg*-a u Drugom svjetskom ratu, američki koncept vazdušno-kopne bitke (*AirLand Battle*) tokom Hladnog rata, i teoriju “šoka i strahopoštovanja” (*Shock and Awe*) sa samog početka XXI vijeka. Međutim, svi ovi koncepti dijele zajedničku pretpostavku o postojanju identifikabilnog, koherentnog i dominantnog bojišta koje može biti odlučujuće za ishod rata.

Iskustva iz savremenih konflikata svjedoče o dubokom neskladu između ove doktrinarne pretpostavke i operativne realnosti. Tokom operacije Iračka sloboda 2003. godine, koalicione snage postigle su brzu i odlučujuću pobjedu na konvencionalnom bojištu, zauzimajući Baghdad u roku od tri nedelje. Međutim, ova taktička pobjeda na navodnom dominantnom bojištu nije dovela do strateške pobjede - umjesto toga, konflikt se transformisao u produženi kontraustanički rat koji je trajao više od osam godina. General H. R. McMaster (*H. R. McMaster*), kroz svoju analizu savremenih konflikata, opravdano je primjetio da je fokusiranje isključivo na konvencionalne operacije dovelo do zanemarivanja kompleksnosti konflikta koji se ne može riješiti samo kroz dominaciju na tradicionalnom bojištu (McMaster, 2008:23). Takva diskrepanca između taktičkog uspjeha i strategijskog neuspjeha ilustruje neadekvatnost monolitne koncepcije bojišta u kontekstu savremenih konflikata. Protivustanički rat u Avganistanu (2001-2021) pruža dodatni primjer ovog paradoksa. Uprkos ogromnoj vatrenoj moći i tehnološkoj superiornosti NATO snaga, operacije na onome što je tradicionalno smatrano dominantnim bojištem - fizički teren i protivničke snage - nisu uspjele da ostvare odlučujuću pobjedu. General Stenli Mekristal (*Stanley McChrystal*), kroz svoju refleksiju na iskustva iz Avganistana, sažeo je ovu dilemu: „Shvatili smo da ne postoji jedno bojište, već mnoštvo mikro-bojišta, gdje se uspjeh ne mjeri zauzimanjem teritorije ili nanošenjem gubitaka, već zadobijanjem povjerenja lokalnog stanovništva i delegitimizacijom protivničke naracije” (McChrystal, 2013:103). Ovakva opservacija ukazuje na fundamentalnu promjenu u prirodi konflikta, gdje tradicionalno shvatanje dominantnog bojišta kao fizičkog prostora ustupa mjesto kompleksnijem razumijevanju višedimenzionalne borbe u kojoj informacioni, psihološki i politički faktori igraju jednako važnu, ako ne i važniju ulogu od kinetičkih operacija.

Hibridno ratovanje, kako ga je demonstrirala Rusija tokom aneksije Krima 2014. godine, dodatno komplikuje koncept dominantnog bojišta. Kroz kombinaciju specijalnih operacija, informacionog ratovanja, sajber napada, ekonomskih pritisaka i konvencionalnih vojnih prijetnji, Rusija je ostvarila svoje strateške ciljeve bez potrebe za tradicionalnom masovnom primjenom vojne sile na konvencionalnom bojištu. General Valerij Gerasimov, načelnik Generalštaba Oružanih snaga Ruske Federacije, artikulisao je ovaj pristup kroz svoju poznatu doktrinu: „Pravila ratovanja su se fundamentalno promijenila. Uloga nevojnih sredstava u postizanju političkih i strateških ciljeva porasla je i u mnogim slučajevima prevazišla efikasnost konvencionalnog oružja” (Gerasimov, 2013:2). Takva opservacija ukazuje na transformativnu promjenu u razumijevanju savremenih konflikata, gdje se težište operacija pomjera sa tra-

dicionalnog fizičkog bojišta na “sive zone” gdje se prepliću kinetičke i nekine-
tičke operacije.

Koncept mrežno-centričnog ratovanja (*Network-Centric Warfare*) dodatno izaziva tradicionalno shvatanje dominantnog bojišta. Admiral Artur Cebrowski (*Arthur Cebrowski*), jedan od glavnih arhitekata transformacije američkih oružanih snaga i pionir teorije mrežno-centričnog ratovanja, primjetio je da „u mrežno-centričnom operativnom konceptu, prednost nije u masovnoj koncentraciji snaga na odlučujućoj tački, već u superiornijoj informacionoj poziciji i sposobnosti da se raspoređenim snagama komanduje i upravlja sa većom brzinom i preciznošću” (Cebrowski & Garstka, 1998:35). Nagla promjena fokusa sa masovne koncentracije snaga na informacionu superiornost suštinski mijenja prirodu borbenog prostora, čineći tradicionalni koncept dominantnog bojišta zastarjelim. Cebrowski je dodatno naglasio da mrežno-centrično ratovanje predstavlja fundamentalnu promjenu od onoga što nazivamo platformsko-centrično ratovanje ka onome što nazivamo mrežno-centrično ratovanje, što implicitno podrazumijeva napuštanje tradicionalne koncepcije centralizovanih bojišta u korist distribuiranih, međusobno povezanih operativnih čvorova.

Disperzovane operacije, kao odgovor na povećanu ubojitost savremenih sistema naoružanja, takođe doprinose fragmentaciji bojišta. Umjesto koncentracije snaga na tradicionalnom dominantnom bojištu, savremene oružane snage inklinišu ka disperziji kako bi izbjegle detekciju i umanjile efekte preciznih oružanih sistema dugog dometa. General Mark Mili (*Mark Milley*), kroz svoju analizu budućeg karaktera ratovanja, predvidio je da će „budući konflikti biti karakterisani ekstremno raspršenim formacijama operativnih jedinica na ogromnim prostorima. Više neće postojati kontinuirani front, niti jasno identifikovano glavno bojište” (Milley, 2016:56). Takva predikcija ukazuje na fundamentalni raskid sa klauzevicevskim principom koncentracije snaga na odlučujućim tačkama, što dodatno dovodi u pitanje validnost koncepta dominantnog bojišta.

Prolifracija tehnologija koje omogućavaju “ratovanje A2/AD” (*Anti-Access/Area Denial* -- protiv-pristupno/zonsko uskraćivanje) stvara dodatni izazov za monolitnu koncepciju bojišta. Navedene tehnologije, koje uključuju sisteme protivvazdušne odbrane dugog dometa, protivbrodske rakete, elektronsko ratovanje i sajber kapacitete, omogućavaju i relativno slabijim akterima da osporavaju superiornost jačih protivnika, čime se neutrališe tradicionalna prednost koncentracije borbene moći. Razvoj ovih kapaciteta fundamentalno mijenja karakter potencijalnih konflikata, stvarajući višestruke slojeve osporavanja koji čine tradicionalni koncept odlučujućeg bojišta praktično neope-

rabilnim. Informacione operacije i sajber ratovanje predstavljaju možda najradikalniji izazov konceptu dominantnog bojišta, jer se ove forme konflikta odvijaju u domenima koji ne podliježu tradicionalnim prostorno-vremenskim ograničenjima fizičkog bojišta. General Kit Aleksander (*Keith Alexander*), bivši direktor Nacionalne bezbjednosne agencije SAD i komandant Sajber komande, naglasio je da „sajber domen predstavlja novo bojište koje ne poznaje geografske granice, na kome se konflikti odvijaju brzinom svjetlosti, i gdje se pobjeda ne mjeri zauzimanjem teritorije” (Alexander, 2010:122). Takva revolucionarna promjena u prirodi konflikta fundamentalno podriva pretpostavku o postojanju jednodimenzionalnog, koherentnog i dominantnog bojišta koje može biti odlučujuće za ishod rata.

Paradoks dominantnog bojišta ima značajne implikacije za vojnu teoriju i praksu. Prvo, dovodi u pitanje tradicionalni pristup planiranju operacija koji se fokusira na identifikaciju glavnog napora (*Hauptschwerpunkt*) i pomoćnih napora. U fragmentisanom operativnom okruženju, striktna hijerarhijska subordinacija napora može biti kontraproduktivna, jer sekundarni naponi često mogu imati strateški značaj koji prevazilazi njihovu nominalnu klasifikaciju. Drugo, zahtijeva rekonceptualizaciju doktrine upotrebe snaga, udaljšavanje od rigidnih linearnih formacija ka adaptivnim mrežnim strukturama koje mogu djelovati efektivno u disperziranom, fragmentisanom okruženju. Treće, nameće potrebu za novim pristupom u mjerenju uspjeha u operacijama, gdje tradicionalni metrički pokazatelji kao što su zauzeta teritorija ili nanijeti gubici ustupaju mjesto kompleksnijim procjenama sistemskih efekata. U odsustvu jasno definisanog dominantnog bojišta, strategija, operativa i taktika moraju evoluirati ka holističkom, sistemskom pristupu konfliktu koji prevazilazi monolitnu koncepciju centralizovanog sudaranja vojnih snaga. Umjesto fokusiranja na pojedinačno dominantno bojište, vojni planeri moraju razviti kapacitete za simultano djelovanje u višestrukim domenima i kroz višestruke linije operacija, prepoznajući međuzavisnost različitih elemenata ratovanja - od kinetičkih dejstava, preko informacionih operacija, do diplomatskih i ekonomskih mjera. Fleksibilnost, adaptabilnost i sposobnost za decentralizovano odlučivanje postaju ključni zahtjevi za vojne snage koje operišu u fragmentisanom operativnom okruženju. Navedeno ne znači potpuno napuštanje principa koncentracije snaga, već njihovu sofisticiranu reinterpretaciju u kontekstu mrežno-centričnih operacija gdje se koncentracija može postići kroz koordinisanu akciju disperzovanih elemenata, a ne samo kroz fizičko grupisanje snaga na jednom mjestu.

Konceptualni paradoks dominantnog bojišta nije samo akademsko pitanje, već ima duboke praktične implikacije za vođenje savremenih konflikata.

Insistiranje na zastarjeloj monolitnoj koncepciji bojišta može dovesti do strategijske mijopije, taktičke rigidnosti i operativne neefikasnosti. Priznavanje kompleksne, fragmentisane prirode savremenih konflikata predstavlja prvi korak ka razvoju efikasnijih pristupa ratovanju koji prevazilaze ograničenja tradicionalne vojne teorije. To ne znači potpuno odbacivanje klasičnih principa ratovanja, već njihovu reinterpretaciju i adaptaciju u kontekstu radikalno transformisane prirode konflikta. Samo kroz takav evolutivni pristup vojnoj teoriji možemo prevazići konceptualni paradoks dominantnog bojišta i razviti doktrinarne okvire koji adekvatno odražavaju kompleksnost savremenog ratovanja.

2. FRAGMENTACIJA RATNIH ZONA KAO MULTIDIMENZIONALNI FENOMEN

Savremeni oružani sukobi suštinski se razlikuju od klasičnih ratova po stepenima kompleksnosti, nepredvidljivosti i fragmentacije operativnog okruženja. Tradicionalna koncepcija rata, utemeljena na klauzevicevskim principima, pretpostavljala je relativno homogeno bojište sa jasnim linijama fronta, identifikovanim centrima gravitacije i distinktivnim razdvajanjem između borbene zone i pozadine. Međutim, ratovi XXI vijeka - od Iraka i Sirije, preko Ukrajine, do konflikata niskog intenziteta u subsaharskoj Africi - demonstriraju izrazitu fragmentaciju koja se manifestuje kroz geografsku disperziju borbenih dejstava, tehnološku heterogenost upotrebljenih sredstava i društveno-političku kompleksnost aktera. Fragmentacija nije samo taktički ili operativni fenomen, već suštinski strategijski izazov koji zahtjeva temeljno preispitivanje konvencionalnog vojnog promišljanja i doktrinarne adaptacije.

Geografska fragmentacija ratnih zona podrazumijeva transformaciju tradicionalnog, linearnog bojišta u mozaik nepovezanih ili labavo povezanih zona konflikta koje se prostiru kroz različite tipove terena i operativna okruženja. General Robert Skejls (*Robert Scales*), kroz svoju analizu transformacije savremenog ratovanja, prepoznao je značaj ove transformacije kada je primjetio da „savremene operacije više ne prate konvencionalne linije fronta, već se odvijaju u razuđenim, nepovezanim zonama konflikta koje mogu biti razdvojene stotinama kilometara, ali ipak predstavljati djelove istog strateškog konflikta” (Scales, 2016:45). Navedena opservacija ukazuje na fundamentalnu promjenu u prostornoj koncepciji borbenih dejstava, gdje tradicionalna doktrina linearnog fronta postaje neadekvatna za razumijevanje i vođenje savremenih operacija. Umjesto kontinuiranog fronta, savremeni konflikti karakterišu se policentričnim žarištima nasilja, sa simultanim operacijama u urbanim cen-

trima, ruralnim područjima, planinskim predjelima i pustinjским terenima. Heterogenost terena zahtjeva adaptabilne formacije, specifične taktike prilagođene različitim operativnim okruženjima i sofisticirano planiranje koje prevazilazi tradicionalnu sektorsku podjelu odgovornosti. Ovakva fragmentacija stvara značajne izazove za komandovanje i kontrolu, jer tradicionalni hijerarhijski modeli često ne mogu efikasno koordinisati operacije kroz geografski disperzirane i operativno različite zone konflikta.

Sukob u Ukrajini, započet 2014. godine, ilustrativan je primjer ove geografske fragmentacije. Neprijateljstva nisu slijedila konvencionalnu logiku kontinuiranog fronta, već su se manifestovala kroz distinktivne, geografski razdvojene žarišne tačke - od urbanih konflikata u Donjecku i Lugansku, preko ruralnih operacija u regionu Donbasa, do hibridnih dejstava na Krimu. Prostorna razuđenost konflikta stvara značajne izazove za komandovanje i kontrolu, logističku podršku i koordinaciju operacija. Kako primećuje general Filip Bridlav (*Philip Breedlove*), bivši Vrhovni komandant savezničkih snaga NATO za Evropu, „fragmentisano bojište zahteva decentralizovanu komandnu strukturu sposobnu za autonomno odlučivanje na taktičkom nivou, uz istovremeno održavanje strategijske koherentnosti” (Breedlove, 2018:112). Tenzija između taktičke autonomije i strategijske koherencije predstavlja jedan od ključnih izazova za vojne formacije koje operišu u geografski fragmentisanim ratnim zonama. Urbanizacija konflikta dodatno doprinosi geografskoj fragmentaciji, stvarajući kompleksna mikrookruženja u kojima se simultano odvijaju operacije različitog karaktera i intenziteta. Operacija *Iračka sloboda* u Faludi 2004. godine i bitka za Mosul 2016-2017. godine demonstrirale su kako urbano ratovanje stvara fragmentisano bojište gdje se konvencionalne borbene operacije, protivterorističke akcije i aktivnosti stabilizacije mogu odvijati paralelno unutar iste gradske sredine, često na rastojanju od svega nekoliko stotina metara. General Petraeus, kroz svoju analizu urbanih operacija u Iraku, naglasio je da „urbana sredina predstavlja ultimativno fragmentisano bojište, gdje se ključna odluka može odigrati u jednoj zgradi ili gradskom bloku, dok se nekoliko ulica dalje odvija potpuno drugačija dinamika konflikta” (Petraeus, 2010:74). Takva mikrofragmentacija bojišta zahtijeva izuzetno visok stepen situacione svjesnosti, preciznu obavještajnu podršku i sposobnost za brze tranzicije između različitih modaliteta borbenih dejstava. Geografska fragmentacija često vodi ka situacijama gdje se različite vrste operacija - od visokointenzivnih kinetičkih dejstava do humanitarnih aktivnosti - odvijaju simultano u prostorno bliskim ali operativno odvojenim zonama. Prostorna blizina različitih modaliteta konflikta zahtijeva sofisticirane mehanizme koordinacije i deeskalacije kako bi se

izbjegli neželjeni incidenti koji mogu eskalirati situaciju ili kompromitovati misiju u jednoj zoni zbog aktivnosti u drugoj.

Tehnološka fragmentacija predstavlja drugu ključnu dimenziju savremenog ratovanja, manifestujući se kroz heterogenu prirodu borbenih sistema i sredstava primjenjenih u istom konfliktu. Današnji ratovi svjedoče o simultanoj upotrebi najsofisticiranijih sistema naoružanja i primitivnih improvizovanih sredstava, stvarajući asimetrična operativna okruženja u kojima se konvencionalne vojne formacije suočavaju sa nekonvencionalnim protivnicima. Admiral Vilijam Makrejven (*William McRaven*), bivši komandant Komande za specijalne operacije SAD, primjetio je da „tehnološka asimetrija u savremenim konfliktima stvara situaciju gdje se najnaprednije borbene platforme mogu suočiti sa rudimentarnim, ali taktički efikasnim improvizovanim eksplozivnim napravama ili komercijalnim dronovima modifikovanim za borbenu upotrebu” (McRaven, 2013:92). Tehnološka heterogenost zahtijeva adaptabilne taktike i doktrinu koja može odgovoriti na širok spektar prijetnji različitog tehnološkog nivoa. Proliferacija preciznog naoružanja i sistema za elektronsko ratovanje dodatno komplikuje tehnološku fragmentaciju bojišta. Savremeni konflikti karakterišu se upotrebom visokopreciznih oružanih sistema sa velikim dometom koji mogu projektovati letalnu moć na velike udaljenosti, stvarajući situaciju gdje fizička blizina protivničkim snagama više nije neophodna za borbenu efikasnost. Istovremeno, sistemi elektronskog ratovanja omogućavaju degradaciju neprijateljskih komandno-informacionih mreža bez kinetičkog dejstva, stvarajući novi domen konflikta koji se preklapa sa tradicionalnim fizičkim bojištem. Tehnološka fragmentacija stvara složene operativne dileme za vojne planere. Na jednoj strani, potrebno je održati tehnološku prednost kroz investicije u najnaprednije sisteme naoružanja i opreme. Na drugoj strani, mora se razviti sposobnost za efikasno delovanje protiv relativno primitivnih, ali inovativnih i adaptabilnih protivnika koji koriste komercijalno dostupne tehnologije na neočekivane načine.

Sajber operacije predstavljaju možda najradikalniji aspekt tehnološke fragmentacije ratnih zona, stvarajući virtuelnu dimenziju konflikta koja se odvija paralelno sa fizičkim sukobima, ali prati drugačiju logiku, tempo i pravila angažovanja. Napad sajber-oružjem *Stuxnet* na iranska nuklearna postrojenja (otkriven 2010. godine) demonstrirao je kako se operacije u sajber domenu mogu odvijati paralelno sa diplomatskim, ekonomskim i obaveštajnim aktivnostima, stvarajući višedimenzionalni konflikt bez formalne objave rata ili kinetičkih dejstava. General Kejt Aleksander (*Keith Alexander*), bivši direktor Nacionalne bezbjednosne agencije SAD, primjetio je da „sajber domen stvara novi ratni prostor koji se ne podvrgava tradicionalnim geografskim, vremenskim ili fi-

zičkim ograničenjima, omogućavajući simultane operacije koje fragmentiraju tradicionalnu koncepciju jedinstvenog bojišta” (Alexander, 2014:128). Ovakva opservacija ukazuje na fundamentalnu transformaciju ratnog prostora koja zahtijeva rekonfiguraciju tradicionalnih konceptata komandovanja i kontrole, obavještajne podrške i operativnog planiranja. Sajber domen ne samo da dodaje novu dimenziju konfliktu, već i transformiše način na koji se svi drugi domeni koriste, stvarajući kompleksne međuzavisnosti koje čine tradicionalnu linearnu koncepciju bojišta neadekvatnom.

Društveno-politička fragmentacija konflikta manifestuje se kroz proliferaciju aktera uključenih u savremena neprijateljstva. Za razliku od tradicionalnih međudržavnih sukoba sa jasno definisanim stranama, savremeni konflikti karakterišu se multiplim akterima različitog stepena organizacije, legitimnosti i kapaciteta - od regularnih vojnih formacija, preko paravojnih grupa, privatnih vojnih kompanija, terorističkih organizacija, kriminalnih mreža, do lokalnih milicija i individualnih boraca. Heterogenost aktera stvara kompleksno operativno okruženje u kojem je teško identifikovati jasne linije prijatelj-neprijatelj i primjeniti konvencionalne pristupe targetiranju i neutralizaciji protivničkih snaga. Sirijski građanski rat (2011-) predstavlja paradigmatičan primjer ove društveno-političke fragmentacije, sa više od hiljadu različitih naoružanih grupa koje su učestvovala u sukobu, stvarajući kompleksnu mrežu savezništava, rivaliteta i privremenih koalicija koja se konstantno mijenjala tokom trajanja konflikta. General Jozef Votel (*Joseph Votel*), bivši komandant Centralne komande SAD, opisao je ovu situaciju kao „kalejdoskopsko bojište gdje se identiteti, afilijacije i ciljevi aktera konstantno mijenjaju, stvarajući operativno okruženje izuzetne kompleksnosti koje zahtijeva sofisticirano razumijevanje lokalnih društveno-političkih dinamika” (Votel, 2016:67). Opservacija naglašava potrebu za integracijem sociopolitičke analize u vojno planiranje i operacije, što predstavlja značajan odmak od tradicionalnog fokusa na fizičke aspekte konflikta.

Društveno-politička fragmentacija često rezultira situacijama gdje različiti akteri imaju fundamentalno različite ciljeve, motivacije i metode delovanja, što čini tradicionalne pristupe pregovaranju i diplomatskom rješavanju konflikata izuzetno složenim. Neki akteri mogu biti motivisani ideološkim uvjerenjima, drugi ekonomskim interesima, treći lokalnom politikom ili ličnim ambicijama, što stvara kompleksnu kalkulaciju za sve koji pokušavaju da razumeju ili utiču na dinamiku konflikta. Informacione operacije i upravljanje percepcijama predstavljaju dodatni aspekt društveno-političke fragmentacije savremenih konflikata. Kroz stratešku komunikaciju, propagandu, dezinformacije i manipulaciju socijalnim medijima, različiti akteri kreiraju konkurentne naracije o

konfliktu, stvarajući informaciono okruženje koje dodatno fragmentiša razumijevanje sukoba među lokalnim stanovništvom, međunarodnom javnošću i samim učesnicima. Kako ističe general Valerij Gerasimov, načelnik Generalštaba Oružanih snaga Ruske Federacije, „informacioni prostor otvara široke asimetrične mogućnosti za smanjenje borbenog potencijala neprijatelja, stvarajući front koji prožima cjelokupnu teritoriju protivničke države i fragmentiše tradicionalno razumijevanje bojišta” (Gerasimov, 2013:3). Takva opservacija ukazuje na rastući značaj informacione dimenzije sukoba i njen potencijal da fundamentalno transformiše tradicionalne koncepcije ratovanja.

Multidimenzionalna fragmentacija savremenih ratnih zona ima duboke implikacije za vojnu teoriju i praksu. Prvo, zahtijeva rekonceptualizaciju doktrine koja će prevazići tradicionalnu linearnu koncepciju bojišta i razviti holistički pristup višedomenskim operacijama. Transformacija mora uzeti u obzir činjenicu da se savremeni konflikti odvijaju simultano kroz više domena i da efekti u jednom domenu mogu imati nepredvidive posledice u drugim domenima. Drugo, nameće potrebu za transformacijom komandno-kontrolnih struktura od hijerarhijskih ka mrežnim modelima koji mogu efikasnije funkcionisati u fragmentisanom operativnom okruženju. Tradicionalni hijerarhijski modeli, dizajnirani za linearno ratovanje, često su presporni i nefleksibilni za potrebe koordinacije operacija kroz fragmentirane zone konflikta. Treće, implicira neophodnost razvoja snaga sposobnih za adaptibilne operacije u različitim operativnim kontekstima - od visokointenzivnih konvencionalnih sukoba, preko protivustaničkih operacija, do sajber dejstava i informacionog ratovanja. Fleksibilnost zahtijeva ne samo tehničke kapacitete već i kulturnu adaptaciju koju tradicija organizacije često teško prihvataju. Obuka i edukacija vojnih profesionalaca mora se adaptirati kako bi odgovorila na izazove fragmentisanog operativnog okruženja. Umjesto fokusiranja isključivo na konvencionalne taktike i procedure, savremeni oficiri moraju razviti kompetencije za razumijevanje kompleksnih socio-političkih dinamika, adaptaciju na tehnološke inovacije i efikasno djelovanje u nepredvidivim, haotičnim situacijama. General Matis, bivši sekretar odbrane SAD, naglasio je da „savremeno ratovanje zahtijeva vojnike-učenjake sposobne da razumiju kompleksnost fragmentisanih konfliktnih zona i adaptiraju svoje operativne pristupe specifičnom kontekstu” (Mattis, 2018:49). Ovakva opservacija naglašava značaj kognitivne fleksibilnosti i kontekstualne inteligencije kao ključnih kompetencija za vojne lidere 21. vijeka.

Za efikasno djelovanje u fragmentisanom operativnom okruženju, vojne organizacije moraju razviti nove pristupe obavještajnoj pripremi bojišta koji prevazilaze tradicionalni fokus na vojne aspekte situacije i inkorporišu sveo-

buhvatnu analizu geografskih, tehnoloških, društvenih, političkih, ekonomskih i informacionih faktora. Predočeno zahtijeva interdisciplinarni pristup koji integriše vojno znanje sa ekspertizom iz drugih domena - od društvenih nauka, preko informatike, do komunikacijskih studija. Samo kroz takav holistički pristup moguće je stvoriti adekvatno razumijevanje kompleksne, fragmentisane prirode savremenih konflikata i razviti efikasne strategije za njihovo rješavanje. Planiranje operacija u fragmentisanim ratnim zonama zahtijeva fundamentalno drugačiji pristup od tradicionalnog linearnog planiranja. Umjesto rigidnih, sekvencijalnih planova, savremene operacije zahtijevaju adaptibilne okvire koji omogućavaju fleksibilnost i prilagođavanje promjenjivim okolnostima. Koncept "misije komande" (*Mission Command*), zasnovan na decentralizovanom odlučivanju i jasnom razumijevanju komandantove namjere, postaje posebno relevantan u fragmentisanom operativnom okruženju gdje centralizovana kontrola može biti neefikasna ili nemoguća. Kroz jasnu komunikaciju strategijskih ciljeva i operativnih parametara, uz istovremeno delegiranje taktičkih odluka podređenim komandantima, moguće je održati koherentnost operacija uprkos fragmentaciji bojišta. Fragmentacija ratnih zona zahtjeva integrisani međuagencijski i međunarodni pristup upravljanju konfliktima. Nijedna vojna organizacija, ma koliko sposobna, ne može samostalno adresirati kompleksnost savremenih fragmentisanih sukoba. Umjesto toga, neophodno je razviti efikasne mehanizme koordinacije između vojnih, diplomatskih, razvojnih, ekonomskih i drugih elemenata nacionalne moći, kao i sa savezničkim i partnerskim nacijama, međunarodnim organizacijama i lokalnim akterima. Samo kroz takav sveobuhvatni pristup moguće je efektivno navigirati kroz kompleksnost multidimenzionalne fragmentacije savremenih konflikata i razviti održiva rješenja za njihovu stabilizaciju i rezoluciju.

3. NEMOGUĆNOST HIJERARHIJSKE PRIORITIZACIJE BOJIŠTA U MREŽNO-CENTRIČNIM SUKOBIMA

Tradicionalna vojna doktrina, utemeljena na linearnim konceptima i hijerarhijskoj prioritizaciji bojišta, pokazuje sve veće nedostatke u savremenom operativnom okruženju. Kroz istoriju ratovanja, vojni stratezi su težili identifikaciji ključnih tačaka, sektora i pravaca koji bi bili odlučujući za ishod kampanje, usmjeravajući većinu resursa, snaga i pažnje na ta "dominantna bojišta". Međutim, pojava mrežno-centričnog ratovanja (*Network-Centric Warfare*) radikalno transformiše prirodu konflikta, stvarajući kompleksno operativno okruženje u kojem je tradicionalni koncept hijerarhijske prioritizacije bojišta ne samo neefikasan već i potencijalno kontraproduktivan. Mrežno-centrični

sukob, za razliku od industrijske ere ratovanja, karakteriše se disperzovanim operacijama, simultanim angažmanom u višestrukim domenima, decentralizovanim odlučivanjem i kompleksnim međuzavisnostima koje čine svaku tačku sistema potencijalno kritičnom za ukupan ishod.

Admiral Artur Cebrovski, jedan od glavnih arhitekata transformacije američkih oružanih snaga i direktor *Force Transformation* u Pentagonu (2001-2005), precizno je identifikovao ovu tranziciju kada je naveo da „u mrežno-centričnom ratovanju, prednost nije u koncentraciji mase na tradicionalnim odlučujućim tačkama, već u sposobnosti sistema da generiše i održava višu operativnu brzinu, veću preciznost i samosinhronizaciju kroz distribuiranu mrežu senzora, donosilaca odluka i efektora” (Cebrowski & Garstka, 1998:34). Ovakva fundamentalna promjena fokusa sa geografske koncentracije na sistemsku sinergiju predstavlja radikalna raskid sa klauzevicevskim principima težišta i odlučujuće tačke koji su vijekovima oblikovali vojno mišljenje. Umesto jasno definisanog, hijerarhijskog „glavnog napora” i „pomoćnih napora”, mrežno-centrični sukob karakteriše se fluidnim, adaptivnim operacijama gdje sekundarni naponi mogu iznenada postati presudni zbog kompleksnih međuzavisnosti unutar sistema. Cebrovski je dalje elaborirao da mrežno-centrično ratovanje proizilazi iz fundamentalnih promjena u američkom društvu i biznisu, posebno kroz ko-evoluciju ekonomije, informacionih tehnologija i poslovnih procesa i organizacija; ove promjene su povezane sa tri ključne teme: pomjeranje fokusa sa platforme na mrežu, pomjeranje od posmatranja aktera kao nezavisnih ka posmatranju ih kao dijelova kontinuirano prilagođavajućeg ekosistema i značaj brzine komandovanja kao najvažnijeg faktora u uspješnim operacijama (Cebrowski & Garstka, 1998:28-35). Dinamična priroda mrežno-centričnih sukoba podriva tradicionalnu logiku prioritizacije. U konvencionalnim sukobima, komandanti su mogli sa relativnom sigurnošću identifikovati ključne tačke i pravce na bojištu, omogućavajući hijerarhijsku alokaciju resursa. Međutim, brzina promjena u mrežno-centričnim konfliktima, kombinovana sa nelinearnom prirodom informacionih sistema, čini takvu prioritizaciju izuzetno teškom, ako ne i nemogućom. Kako navodi general Mekristal, kroz svoju refleksiju na transformaciju Združene komande za specijalne operacije u Iraku: „U mrežno-centričnom okruženju, bojište je sve što utiče na mrežu - a to je praktično sve. Ne postoji jasna hijerarhija važnosti između fizičkog, informacionog i kognitivnog domena, već samo kompleksna međuigra koja zahtijeva simultano angažovanje kroz sve domene” (McChrystal, 2015:153). Navedena opservacija ukazuje na fundamentalnu nemogućnost izolovanja pojedinačnih aspekata mrežno-centričnog konflikta i njihovog hijerarhijskog

skog rangiranja po važnosti, što predstavlja značajan izazov za tradicionalne pristupe operativnom planiranju.

Višedomenski karakter savremenih operacija dodatno komplikuje prioritizaciju bojišta. Umjesto fokusiranja na jedan dominantni fizički domen (kopno, vazduh ili more), savremeni konflikti karakterišu se simultanim operacijama kroz fizičke i nefizičke domene - kopno, vazduh, more, svemir, sajber prostor i informaciono okruženje - stvarajući višedimenzionalni prostor konflikta koji se ne može lako razdvojiti na diskretne, hijerarhijski organizovane komponente. General Mark Mili, kao načelnik Generalštaba Kopnene vojske SAD, istakao je: „Više ne možemo govoriti o dominantnom bojištu i pomoćnim naporima u tradicionalnom smislu. Savremeni višedomenski konflikt zahtijeva istovremeno angažovanje kroz sve domene, sa obzirom da uticaj u jednom domenu može imati nelinearne, nesrazmjerne efekte u drugim domenima” (Milley, 2018:5). Međudomenska međusobna zavisnost čini hijerarhijsku prioritizaciju potencijalno opasnom, jer zanemarivanje jednog domena može stvoriti sistemske ranjivosti koje protivnik može iskoristiti, bez obzira na koncentraciju snaga u drugim domenima. Višedomenska priroda konflikta zahteva razvoj novih konceptualnih okvira koji mogu obuhvatiti kompleksne interakcije između različitih domena. Tradicionalni pristup koji je tretirao različite domene kao odvojene entitete sa jasno definisanim granicama postaje neadekvatan kada efekti u jednom domenu mogu imati trenutne i dalekosežne posljedice u drugim domenima. Na primjer, sajber napad na komunikacione sisteme može istovremeno uticati na kopnene operacije, vazduhoplovne misije i logističku podršku, stvarajući kaskadne efekte koji se propagiraju kroz cijeli operativni sistem.

Sistemska priroda mrežno-centričnih konflikata transformiše tradicionalno razumijevanje strateškog težišta. Umjesto fokusiranja na identifikaciju i napadanje pojedinačnih kritičnih tačaka, mrežno-centrično ratovanje zahtijeva razumijevanje protivnika kao kompleksnog adaptivnog sistema sa distribuisanim čvorovima i redundantnim kapacitetima. Kako navodi pukovnik Džon Vorden (*John Warden*), tvorac teorije *pet prstenova*: „Savremeni sistemi retko imaju jednu kritičnu tačku čije bi uništenje dovelo do sistemskog kolapsa. Umjesto toga, oni su često dizajnirani sa distribuiranom arhitekturom koja može da preživi gubitak pojedinačnih komponenti; ovo zahtijeva paralelni, simultani napad na više sistemskih elemenata, a ne sekvencijalnu prioritizaciju ciljeva” (Warden, 1995:89). Prethodna opservacija ukazuje na potrebu za fundamentalno drugačijim pristupom planiranju operacija, koji prepoznaje da u mrežno-centričnom konfliktu, strateški uspjeh često ne proizilazi iz koncentracije na pojedinačno “dominantno” bojište, već iz sposobnosti da se simul-

tano djeluje kroz različite tačke protivničkog sistema, stvarajući kumulativne efekte koji prevazilaze sumu individualnih akcija.

Informaciona superiornost, kao ključni element mrežno-centričnog ratovanja, dodatno komplikuje tradicionalnu hijerarhijsku prioritizaciju bojišta. U industrijskoj eri ratovanja, fizičko prisustvo i materijalna prednost bili su presudni faktori za uspostavljanje dominacije na bojištu. Međutim, u informacionom dobu, sposobnost prikupljanja, obrade i distribucije informacija može biti jednako važna, ako ne i važnija od fizičke koncentracije snaga. Admiral Vilijam Owens (*William Owens*), bivši potpredsjednik Združenog generalštaba SAD, naglašava: „U mrežno-centričnom ratu, bojište znanja često prethodi i oblikuje fizičko bojište. Informaciona superiornost može biti odlučujuća čak i bez tradicionalne materijalne prednosti, ako omogućava bržu, precizniju i efektivniju primjenu sile” (Owens, 2001:67). Takva promena težišta sa fizičke mase na informacionu superiornost predstavlja fundamentalni izazov za tradicionalnu hijerarhijsku prioritizaciju, jer informacioni domen ne podleže istim ograničenjima kao fizički domeni i ne može se lako razdvojiti na diskretne, geografski definisane sektore od većeg ili manjeg prioriteta. Informaciona superiornost omogućava ono što Cebrovski i Garstka nazivaju „samosinhronizacijom” - sposobnošću distribuisanih snaga da koordiniraju svoje akcije bez eksplicitnih komandi od višeg nivoa komandovanja. Samosinhronizacija je omogućena visokim nivoom znanja o sopstvenim snagama, neprijateljskim snagama i svim relevantnim elementima operativnog okruženja i ona prevazilazi gubitak borbene moći inherentan u tradicionalnoj hijerarhijskoj sinhronizaciji karakterističnoj za konvencionalnu doktrinu i konvertuje borbu iz stepenastih funkcija u kontinuum visoke brzine.

Decentralizacija komandovanja i kontrole, kao neophodan odgovor na kompleksnost mrežno-centričnih sukoba, dodatno otežava hijerarhijsku prioritizaciju bojišta. U tradicionalnom, centralizovanom modelu, više komande mogle su odrediti prioritete i raspodijeliti resurse prema hijerarhiji važnosti različitih sektora. Međutim, brzina i kompleksnost savremenih operacija često zahtijevaju delegiranje autoriteta na niže nivoe, stvarajući situaciju gdje taktički komandanti imaju značajnu autonomiju u donošenju odluka. General Petreus, analizirajući iskustva iz Iraka i Avganistana, primjetio je: „U distribuisanim operacijama, iskustvo nas je naučilo da je nemoguće centralizovano odrediti šta je ‘glavno’, a šta ‘pomoćno’ bojište. Umjesto toga, moramo osposobiti lokalne komandante da prepoznaju i iskoriste taktičke prilike koje mogu imati strateški značaj, često bez vremena za konsultacije sa višim nivoima komandovanja” (Petraeus, 2010:92). Opisana decentralizacija odlučivanja stvara operativno okruženje gdje se prioriteti ne određuju nužno hijerarhijski

odozgo, već emergentno, kroz interakciju različitih aktera na taktičkom nivou, što predstavlja značajan odmak od tradicionalnog modela centralizovanog određivanja prioriteta. Decentralizacija takođe zahtijeva novi tip liderstva koji Cebrovski opisuje kao prelazak od "chess master" mentaliteta ka "gardener" pristupu, gdje lideri stvaraju uslove za uspjeh i omogućavaju podređenima da donose autonomne odluke u okviru jasno definisanih ciljeva i ograničenja. Ovakav pristup je fundamentalno drugačiji od tradicionalne hijerarhijske kontrole i zahtijeva visok nivo povjerenja, obuke i zajedničkog razumijevanja ciljeva misije.

Asimetrična priroda savremenih sukoba dodatno podriva koncept hijerarhijske prioritizacije bojišta. Za razliku od simetričnih sukoba između država sa sličnim vojnim organizacijama i doktrinama, današnji konflikti često uključuju nedržavne aktere, hibridne prijetnje i asimetrične taktike koje ne poštuju konvencionalne parametre bojišta. Asimetrija često rezultira situacijom gdje protivnik može izbjeći naše "prioritetne" zone i djelovati u domenima ili geografskim područjima koja su tradicionalno smatrana sekundarnim. General Matis, bivši sekretar odbrane SAD, istakao je: „Asimetrični protivnik ne prihvata našu prioritizaciju bojišta. On će namjerno tražiti naše slijepe tačke, izbjegavati naše snage i napadati tamo gdje smo najranjiviji, često u domenima ili geografskim područjima koja nismo odredili kao prioriteta” (Mattis, 2019:112). Takva dinamika čini tradicionalnu hijerarhijsku prioritizaciju potencijalno kontraproduktivnom, jer može dovesti do koncentracije resursa na područja gdje protivnik odluči da ne angažuje značajne snage, istovremeno zanemarujući zone koje on identifikuje kao svoje prioritetne ciljeve. Asimetrični protivnici često pokazuju izuzetnu sposobnost adaptacije i inovacije, koristeći komercijalno dostupne tehnologije na nepredvidive načine ili eksploatišući ranjivosti u našim sistemima koje nismo prepoznali. Nepredvidljivost čini tradicionalne pristupe prioritizaciji, koji se oslanjaju na relativno stabilne pretpostavke o protivniku i operativnom okruženju, *largely ineffective*.

Tehnološka kompleksnost savremenih sistema naoružanja i opreme stvara dodatni izazov za hijerarhijsku prioritizaciju bojišta. Visokosofisticirane platforme, poput sistema za elektronsko ratovanje, raketne odbrane ili sajber oružja, često imaju operativne efekte koji prevazilaze tradicionalne granice sektora ili domena. „Preklapajuća geometrija vatrene moći” stvara situaciju gdje se efekat jednog oružanog sistema može manifestovati daleko izvan njegovog nominalnog područja djelovanja. Kako primjećuje dr Robert Lejtam (Robert Latham), direktor Instituta za međunarodnu bezbjednost, „savremena precizna oružja, sistemi elektronskog ratovanja i sajber kapaciteti stvaraju preklapajuće zone uticaja koje ne prate tradicionalnu sektorsku logiku bojišta.

Sistem lociran u jednom geografskom području može projektovati efekte na velike udaljenosti, stvarajući operativno okruženje gdje je geografska prioritizacija često neadekvatna” (Latham, 2020:74). Prethodna opservacija ukazuje na potrebu za novim konceptualnim okvirom koji prevazilazi tradicionalno, geografski definisano razumijevanje bojišta i priznaje fluidnu, nehijerarhijsku prirodu savremenih zona konflikta.

Implikacije nemogućnosti hijerarhijske prioritizacije bojišta su značajne za vojnu teoriju i praksu. Prvo, zahtijevaju fundamentalno preispitivanje tradicionalnih pristupa operativnom planiranju koji se oslanjaju na jasnu distinkciju između glavnih i pomoćnih napora. Umjesto rigidne hijerarhije prioriteta, savremeno planiranje mora prepoznati kompleksne međuzavisnosti različitih elemenata operativnog okruženja i razviti fleksibilne, adaptivne planove koji mogu odgovoriti na emergentne prilike i prijetnje što zahtijeva prelazak sa linearnog na nelinearno planiranje, koje priznaje da u kompleksnim sistemima, mali događaji mogu imati nesrazmjerne efekte, a kritične tačke mogu brzo evoluirati tokom operacije. Drugo, ova nemogućnost hijerarhijske prioritizacije zahtijeva nove pristupe alokaciji resursa. Umjesto koncentracije većine sredstava na “prioritetnom” pravcu, savremene operacije često zahtijevaju distribuisanu raspodjelu koja omogućava simultano djelovanje u različitim domenima i geografskim područjima. To ne znači jednaku distribuciju resursa svuda - što bi bilo neefikasno - već razvoj adaptivnih mehanizama alokacije koji mogu brzo preusmjeriti sredstva kao odgovor na evoluirajuću situaciju što može uključivati formiranje rezervi sa visokom mobilnošću, razvoj modularnih kapaciteta koji se mogu brzo pregrupisati i investicije u sisteme komandovanja i kontrole koji omogućavaju brzu preraspodjelu resursa kao odgovor na promjenjive prioritete. Treće, nemogućnost hijerarhijske prioritizacije bojišta zahtijeva transformaciju sistema obrazovanja i obuke vojnih lidera. Tradicionalno vojno obrazovanje često se fokusiralo na razvoj analitičkih sposobnosti za identifikaciju ključnih tačaka i pravilnu alokaciju resursa prema hijerarhiji prioriteta. Međutim, mrežno-centrični konflikti zahtevaju razvoj kognitivnih sposobnosti za razumijevanje kompleksnih sistema, prepoznavanje emergentnih obrazaca i adaptaciju na nepredvidive situacije. Opisano uključuje veći naglasak na sistemsko razmišljanje, teoriju kompleksnosti, i razumijevanje nelinearnih dinamika - vještine koje tradicionalno nisu bile centralne u vojnom obrazovanju. Samo kroz takvu transformaciju edukacije možemo razviti lidere sposobne da efektivno funkcionišu u operativnom okruženju gdje tradicionalna hijerarhijska prioritizacija bojišta više nije moguća.

U praktičnom smislu, nemogućnost hijerarhijske prioritizacije bojišta zahtijeva razvoj novih operativnih koncepata koji priznaju distribuisanu, nehi-

jerarhijsku prirodu mrežno-centričnih sukoba. Jedan takav pristup je koncept "distribuirane letalnosti" (*Distributed Lethality*), koji naglašava disperziju borbenih platformi kako bi se stvorila kompleksna mreža preklapajućih zona uticaja, povećavajući otpornost sistema i stvarajući dilemu za protivnika. Drugi pristup je *višedomenska operacija* (*Multi-Domain Operations*), koji naglašava sinergijsko djelovanje kroz različite fizičke i nefizičke domene, stvarajući efekte koji su veći od sume individualnih akcija. Ovakvi pristupi predstavljaju pokušaje da se prevaziđu ograničenja tradicionalnog, hijerarhijskog razumijevanja bojišta i razviju operativni pristupi prilagođeni realnostima mrežno-centričnog ratovanja.

4. KA MODELU FLUIDNIH ŽARIŠTA: NOVI TEORIJSKI OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE DISTRIBUCIJE STRATEŠKE VAŽNOSTI U FRAGMENTISANIM KONFLIKTIMA

Savremeni oružani sukobi pokazuju sve veća odstupanja od tradicionalnih koncepata bojišta, zahtijevajući fundamentalno preispitivanje doktrine dominantnog bojišta i razvoj novih teorijskih okvira koji mogu adekvatnije objasniti dinamiku distribucije strateške važnosti u fragmentisanim konfliktima. Model fluidnih žarišta predstavlja teorijski iskorak koji nastoji da prevaziđe ograničenja konvencionalnog razumijevanja bojišta kroz prepoznavanje dinamične, systemske i međudomenske prirode savremenih konflikata. Umjesto statičkog, geografski definisanog dominantnog bojišta karakterističnog za industrijske ratove, ovaj model predlaže koncept policentričnih, fluidnih žarišta koja emergiraju, evoluiraju i dispiraju se kroz kompleksne interakcije različitih dimenzija sukoba - kinetičke, informacione, sajber, ekonomske i kognitivne (Knežević, 2025).

Za razliku od tradicionalnog razumijevanja bojišta kao jasno definisane geografske zone, model fluidnih žarišta konceptualizuje konfliktni prostor kao kompleksni adaptivni sistem sa višestrukim međuzavisnim žarištima različite strateške važnosti. Kako ističe general Valerij Gerasimov, načelnik Generalštaba Oružanih snaga Ruske Federacije: „Pravila ratovanja su se fundamentalno promijenila. Fokus primjenjenih metoda konflikta pomjerio se ka širokoj upotrebi političkih, ekonomskih, informacionih, humanitarnih i drugih nevojnih mjera, koje se primjenjuju u koordinaciji sa protestnim potencijalom lokalnog stanovništva. Sve ovo je dopunjeno prikrivenim vojnim mjerama, uključujući informacione operacije i dejstva snaga za specijalne operacije” (Gerasimov, 2013:24). Opservacija ukazuje na fundamentalnu transformaciju prirode sukoba, gdje tradicionalno razumijevanje bojišta kao primarno vojnog fenomena

ustupa mjesto kompleksnijem razumijevanju žarišta kao tačaka konvergencije različitih dimenzija moći.

4.1. Ključne karakteristike modela fluidnih žarišta

Ključna karakteristika modela fluidnih žarišta je temporalnost - strateška važnost specifičnih žarišta nije konstanta, već promjenjiva koja fluktuirala tokom trajanja konflikta. Opisana dinamika stvara fundamentalno drugačije operativno okruženje od tradicionalnog bojišta sa relativno stabilnim zonama prioriteta. General Dejvid Petreus (*David Petraeus*) artikulisao je ovu dinamiku primjetivši da savremeni konflikti karakterišu temporalne oscilacije strateške važnosti različitih žarišta, stvarajući operativno okruženje gdje sekundarno žarište može „iznenada postati primarno, a dominantno žarište može brzo izgubiti stratešku relevantnost zbog promjena u drugim domenima” (Petraeus, 2018:52). Temporalnost zahtijeva razvoj adaptabilnih operativnih pristupa koji mogu brzo odgovoriti na promjene u strateškoj važnosti različitih žarišta, što predstavlja značajan odmak od tradicionalnog, linearnog planiranja operacija.

Model fluidnih žarišta prepoznaje i holističku, međudomensku prirodu savremenih konflikata, gdje se strateška važnost ne određuje isključivo kroz prizmu fizičkog, kinetičkog domena, već kroz kompleksnu interakciju različitih dimenzija. General Mark Mili, komandant Združenog generalštaba SAD, naglasio je da „budući konflikti neće biti vođeni kroz dominaciju u pojedinačnom fizičkom domenu, već kroz sinergijsku integraciju efekatora kroz više-struke domene - kopno, more, vazduh, svemir, sajber prostor i informaciono okruženje - stvarajući višedimenzionalna žarišta koja ne podliježu tradicionalnoj geografskoj kategorizaciji” (Milley, 2019:17). Opisana konceptualizacija predstavlja fundamentalni odmak od tradicionalnog razumijevanja strategijske važnosti kao primarno funkcije fizičke geografije i rasporeda snaga, prepoznajući da u savremenim konfliktima, informacioni, kognitivni i sajber domeni mogu biti jednako odlučujući kao i fizički.

Netrivijalnost eskalacijsko-deeskalacijskih dinamika predstavlja još jednu ključnu karakteristiku modela fluidnih žarišta. Za razliku od relativno predvidive eskalacije konflikta karakteristične za konvencionalne sukobe, fluidna žarišta pokazuju kompleksne, često nelinearne obrasce eskalacije i deeskalacije koji se mogu rapidno transformisati kroz kaskadne efekte. Admiral Džejms Stavridis (*James Stavridis*), bivši Vrhovni komandant savezničkih snaga NATO za Evropu, primjetio je da „fluidna priroda savremenih žarišta stvara situacije gdje naizgled minorne taktičke akcije mogu izazvati nesrazmjerne strateške posljedice, stvarajući eskalacijsku dinamiku koja se teško može predvidjeti

kroz tradicionalne analitičke modele” (Stavridis, 2016:87). Nelinearna dinamika zahtijeva sofisticirane pristupe upravljanju eskalacijom koji prevazilaze tradicionalne eskalacijske ljestvice i priznaju kompleksnu, emergentnu prirodu eskalacijskih procesa u fragmentisanim konfliktima.

Model fluidnih žarišta takođe prepoznaje *gravitacioni efekat* - tendenciju ovih žarišta da privlače i apsorbuju resurse, pažnju i energiju različitih aktera, stvarajući samoojačavajuće dinamike koje mogu transformisati inicijalnu strategijsku kalkulaciju. Ukazani fenomen često rezultira situacijom gdje sekundarna žarišta, kroz kumulativnu akumulaciju resursa i pažnje, mogu postati strateški značajnija od inicijalno prioritizovanih žarišta. Profesor David Kilcullen, vodeći teoretičar protivustaničkog ratovanja i savetnik generala Petreusa tokom *Surge*-a u Iraku, opisao je ovaj fenomen kao “strategijsku gravitaciju” - situaciju gdje „određena žarišta, kroz kompleksne interakcije različitih faktora, razvijaju gravitacionu privlačnost koja fundamentalno mijenja operativne kalkulacije i distribuciju resursa, često na način koji podriva inicijalnu strategijsku koncepciju” (Kilcullen, 2020:142). Takav fenomen predstavlja značajan izazov za tradicionalne pristupe strategijskom planiranju, koji često pretpostavljaju relativno stabilnu hijerarhiju prioriteta tokom trajanja kampanje.

4.2. Operacionalizacija modela fluidnih žarišta

Operacionalizacija modela fluidnih žarišta zahtijeva fundamentalno drugačiji pristup razumijevanju, planiranju i izvođenju operacija. Umjesto fokusiranja na identifikaciju statičkog dominantnog bojišta, ovaj model sugerise razvoj dinamičkih, adaptabilnih pristupa koji mogu prepoznati, prati i odgovoriti na evoluirajuću prirodu strateški značajnih žarišta, a to uključuje razvoj naprednih sistema za praćenje i analizu koji mogu identifikovati emergentne obrasce, prepoznati potencijalne kaskadne efekte i predvideti transformacije u strategijskoj važnosti različitih žarišta. Predlaže se razvoj specijalizovane metodologije za identifikaciju i procjenu fluidnih žarišta, zasnovane na kompleksnoj analizi višedomenskih indikatora. Takva metodologija, koju možemo nazvati *Analiza dinamike strateških žarišta* (ADSŽ), integrisala bi tradicionalne vojne indikatore (raspored snaga, borbena dejstva, logistika) sa indikatorima iz drugih domena - komunikacijskih obrazaca, sajber aktivnosti, ekonomskih parametara, političke retorike i socijalnih dinamika. Kroz sofisticiranu analizu ovih višedomenskih podataka, ADSŽ bi omogućila prepoznavanje emergentnih obrazaca i identifikaciju žarišta od potencijalne strateške važnosti prije nego što njihov značaj postane očigledan kroz tradicionalne metrike.

Za implementaciju modela fluidnih žarišta, predlaže se i razvoj novog operativnog koncepta -- *Distribuirane adaptivne sinhronizacije* (DAS). Navedeni koncept bi kombinovao elemente mrežno-centričnog ratovanja i misijskog komandovanja, stvarajući operativni pristup koji omogućava decentralizovanu adaptaciju na emergentne žarišta uz istovremeno održavanje stratejske koherentnosti. Kroz jasno artikulisanje komandantove namjere, kombinovano sa distribuiranom situacionom svjesnošću i decentralizovanim autoritetom za odlučivanje, DAS bi omogućio taktičkim jedinicama da autonomno reaguju na promjene u stratejskoj važnosti različitih žarišta, bez potrebe za konstantnim mikromenadžmentom iz viših nivoa komandovanja. Tehnološki, operacionalizacija modela fluidnih žarišta zahtijeva razvoj naprednih sistema za komandovanje i kontrolu koji mogu procesuirati i vizualizovati kompleksne, višedomenske podatke na način koji omogućava intuitivno razumijevanje distribucije strateške važnosti. General Stenli Mekkrystal, analizirajući iskustva iz Avganistana, identifikovao je potrebu za „sistemima koji mogu prepoznati i prikazati emergentne obrasce u naizgled haotičnom operativnom okruženju, transformišući ogromne količine podataka u razumljive vizualizacije koje omogućavaju komandantima da prepoznaju strateški značajna žarišta u realnom vremenu” (McChrystal, 2015:207). Opisana opservacija ukazuje na potrebu za razvojem sofisticiranih analitičkih alata koji prevazilaze tradicionalne, statičke predstave bojišta i omogućavaju dinamičku vizualizaciju evolucije strateške važnosti različitih žarišta.

U praktičnoj primjeni, model fluidnih žarišta zahtijeva i razvoj inovativnih pristupa rasporedu snaga koji prevazilaze tradicionalnu logiku koncentracije na dominantnom bojištu. Umjesto masovne koncentracije, ovaj model sugerše razvoj distribuisanih, modularnih formacija sa visokim stepenom mobilnosti i adaptabilnosti, sposobnih za brzu rekonfiguraciju i preusmjerenje napora kao odgovor na promjene u strateškoj važnosti različitih žarišta. Navedeno uključuje razvoj konceptata poput *distribuisane letalnosti* i *rojnog ratovanja* koji omogućavaju disperziju borbene moći uz istovremeno održavanje sposobnosti za brzu koncentraciju efektora na emergentnim žarištima.

4.3. Modularni operativni paketi

Artikulišemo koncept modularnih operativnih paketa (MOP) - prilagodljivih konfiguracija snaga koje integrišu različite kapacitete (kinetičke, informacione, sajber, logističke) u kohezivne operativne module koji se mogu brzo rasporediti kao odgovor na emergentna žarišta. Za razliku od tradicionalnih združenih snaga, MOP bi bili dizajnirani sa inherentnom adaptabilnošću,

omogućavajući brzu rekonfiguraciju i prilagođavanje različitim operativnim kontekstima. Opisana modularnost bi omogućila efikasno djelovanje u fragmentisanim konfliktima, gdje različita žarišta mogu zahtijevati fundamentalno različite kombinacije kapaciteta i pristupa. Modularni operativni paketi bi trebalo da posjeduju nekoliko ključnih karakteristika. Prvo, *interoperabilnost* - sposobnost da se različiti moduli kombinuju i rekombinuju prema potrebama specifičnog žarišta. Drugo, *skalabilnost* - mogućnost proširivanja ili smanjivanja kapaciteta prema intenzitetu i kompleksnosti žarišta. Treće, *autonomiju* - sposobnost za nezavisno funkcionisanje tokom određenog vremena bez konstantne podrške iz centralnih resursa. Četvrto, *adaptabilnost* - mogućnost prilagođavanja različitim tipovima operativnih okruženja kroz rekonfiguraciju interne strukture i procedura.

Edukativno, model fluidnih žarišta zahtijeva transformaciju procesa obrazovanja i obuke vojnih komandanata, sa tradicionalnog fokusa na linearno planiranje i hijerarhijsku prioritizaciju ka razvoju kognitivnih sposobnosti za razumijevanje kompleksnih sistema, prepoznavanje obrazaca i adaptaciju na nepredvidive situacije. General Džeјms Matis (*James Mattis*), bivši sekretar odbrane SAD, naglasio je da „savremeno operativno okruženje zahtijeva razvoj komandanata koji mogu razmišljati sistemski, prepoznati emergentne obrasce u naizgled haotičnom okruženju i adaptirati svoje pristupe na način koji prepoznaje fluidnu distribuciju strateške važnosti kroz različita žarišta” (Mattis, 2019:134). Opisana transformacija edukacije uključuje veći naglasak na teoriji kompleksnosti, sistemskom razmišljanju i razumijevanju nelinearnih dinamika, što predstavlja značajan odmak od tradicionalnih vojnih edukativnih paradigmi. Novi pristup vojnom obrazovanju mora uključiti interdisciplinarne elemente iz područja systemske analize, teorije igara, biheviornalnih nauka i kompleksnih adaptivnih sistema. Oficiri moraju razviti sposobnosti za rad sa velikim količinama podataka iz različitih izvora, razumijevanje probabilističkih procena i upravljanje neizvjesnošću kao inherentnim elementom operativnog okruženja.

U kontekstu mjerila uspjeha, model fluidnih žarišta zahtijeva razvoj sofisticiranijih pristupa mjerenju efektivnosti operacija koji prevazilaze tradicionalne, linearne metrike poput zauzete teritorije ili nanetih gubitaka. Umjesto toga, ovaj model sugerіše razvoj višedimenzionalnih, dinamičkih metrika koje mogu pratiti evoluciju uticaja kroz različite domene konflikta i prepoznati systemske efekte koji mogu biti indikativni za transformacije u strateškoј važnosti različitih žarišta. Navedeno uključuje razvoj indikatora koji kvantifikuju informacione, psihološke i socijalne efekte operacija, prepoznajući da u fragmentisanim konfliktima, ovi netradicionalni efekti mogu biti jednako

važni kao i tradicionalni, fizički rezultati. Nova mjerila moraju biti sposobna da uhvate nelinearne efekte, kaskadne posljedice i emergentne obrasce koji karakterišu fluidna žarišta. To može uključiti metrike poput “brzine adaptacije” neprijatelja, “koherentnosti mrežnih efekata”, “informacione dominacije” u specifičnim domenima, ili “resilijencije sistemskih kapaciteta”.

4.4. Doktrinarna implementacija

Doktrinarna implementacija modela fluidnih žarišta zahtijeva razvoj inovativnog operativnog koncepta - *Dinamičke višedomenske operacije* (DVO). Takav koncept bi integrisao elemente višedomenskih operacija, distribuirane letalnosti i mrežno-centričnog ratovanja, stvarajući doktrinarni okvir prilagođen kompleksnosti fragmentiranih konflikata. Za razliku od tradicionalne doktrine koja pretpostavlja relativno stabilnu hijerarhiju prioriteta, DVO bi eksplicitno prepoznao fluidnu prirodu strateški značajnih žarišta i razvio metodologije za adaptivno planiranje i izvođenje operacija u takvom okruženju. Navedeno uključuje razvoj koncepta *strateške agilnosti* - sposobnosti za brzu rekonfiguraciju napora i resursa kao odgovor na emergentna žarišta, bez gubitka koherentnosti sveukupne kampanje. Dinamičke višedomenske operacije bi trebalo da uključuju nekoliko ključnih komponenti. *Kontinuirano mapiranje žarišta* kroz napredne analitičke alate koji omogućavaju praćenje evolucije strateške važnosti u realnom vremenu. *Fleksibilnu alokaciju resursa* kroz modularne strukture koje mogu biti brzo pregrupisane prema potrebama. *Decentralizovano izvršavanje* koje omogućava taktičkim komandantima da autonomno reaguju na emergentne prilike unutar širih strateških parametara. *Adaptivnu kontrolu kvaliteta* koja omogućava brzu korekciju pristupa na osnovu povratnih informacija iz operativnog okruženja.

Stratejski nivo implementacije modela fluidnih žarišta zahtijeva fundamentalno preispitivanje tradicionalnih pristupa formulaciji strategije. Umjesto linearnog procesnog modela koji pretpostavlja relativno stabilne strateške prioritete, ovaj model sugerise razvoj adaptivnih, iterativnih pristupa koji mogu evoluirati kao odgovor na promjenjivu prirodu strateški značajnih žarišta. Profesor Lorens Fridman (*Lawrence Freedman*), vodeći stratejski teoretičar, istakao je da „u fragmentisanim konfliktima, strategija nije deterministički plan već adaptivni proces koji mora konstantno evoluirati kao odgovor na emergentne obrasce i transformacije u strateškoj važnosti različitih žarišta” (Freedman, 2017:291). Takva konceptualizacija strategije kao evolutivnog procesa predstavlja značajan odmak od tradicionalnih stratejskih paradigmi koje su dominirale vojnim mišljenjem tokom industrijske ere. Stratejski pristup flu-

idnim žarištima mora uključiti mehanizme za kontinuirano strategijsko učenje, gde se *lessons learned* iz operativnog nivoa brzo integrišu u strategijski okvir. To zahtijeva razvoj "učehih organizacija" koje mogu brzo adaptirati svoje procedure i pristupe na osnovu novih informacija i iskustava.

Model fluidnih žarišta priznaje fundamentalnu neizvesnost inherentnu fragmentisanim konfliktima - neizvesnost koja se ne može eliminisati kroz poboljšanu obavještajnu djelatnost ili naprednije analitičke metodologije, već mora biti eksplicitno inkorporisana u operativne pristupe. Opisani koncept zahtijeva razvoj koncepta *robustne adaptabilnosti* - sposobnosti za efikasno funkcionisanje uprkos fundamentalnoj neizvesnosti kroz razvoj sistema i procedura koji su inherentno adaptabilni i otporni na nepredviđene transformacije u operativnom okruženju. Umjesto pokušaja da se eliminiše neizvesnost kroz detaljnije planiranje, ovaj pristup eksplicitno priznaje neizvesnost kao inherentnu karakteristiku fragmentisanih konflikata i razvija modele operisanja koji mogu funkcionisati efikasno uprkos toj neizvesnosti.

Robusna adaptabilnost podrazumijeva razvoj "anti-fragile" kapaciteta - sistema koji ne samo što preživljavaju stres i kaos, već postaju jači kroz izlaganje neizvesnosti i volatilnosti. To uključuje distribuisane strukture komandovanja, redundantne komunikacione sisteme i kulturu kontinuiranog eksperimentisanja i učenja. Model fluidnih žarišta takođe implicira potrebu za novim pristupima međunarodnoj saradnji i koalicijom ratovanja. Fluidna priroda žarišta često znači da se strateška važnost može brzo pomjeriti preko nacionalnih granica ili između različitih sfera odgovornosti, zahtijeva sofisticiranu koordinaciju između različitih nacionalnih i internacionalnih aktera. Predočeno uključuje razvoj fleksibilnih sporazuma o podjeli odgovornosti, mehanizma za brzo prebacivanje resursa, i protokola za koordinaciju u realnom vremenu koji mogu funkcionisati uprkos različitim nacionalnim procedurama i ograničenjima. Model fluidnih žarišta predstavlja značajan teoretski iskorak u razumijevanju savremenih konflikata, nudeći konceptualni okvir koji bolje odražava kompleksnu, dinamičnu i fragmentisanu prirodu savremenog ratovanja. Kroz prepoznavanje temporalnosti, međudomske prirode, nelinearnosti i "gravitacionog efekta" strateških žarišta, ovaj model omogućava sofisticiranije razumijevanje distribucije strateške važnosti u fragmentisanim konfliktima i razvoj efikasnijih pristupa planiranju i izvođenju operacija u takvom okruženju. Iako zahtijeva značajne transformacije u doktrini, organizaciji, tehnologiji i edukaciji, ovaj model nudi put ka efikasnijim operativnim pristupima koji mogu adekvatnije odgovoriti na izazove savremenog ratovanja. Kroz dalji razvoj i operacionalizaciju koncepta fluidnih žarišta, moguće je premostiti jaz između tradicionalne vojne teorije i kompleksne realnosti fragmentiranih konflikata XXI vijeka.

5. ZAKLJUČAK

Konceptualni paradoks dominantnog bojišta predstavlja fundamentalni izazov za savremenu vojnu teoriju i praksu, zahtijevajući temeljno preispitivanje tradicionalnih doktrina i razvoj novih teorijskih okvira. Analiza je pokazala da fragmentacija ratnih zona - kroz geografsku, tehnološku i društveno-političku dimenziju - stvara operativno okruženje u kojem klasičan koncept dominantnog bojišta postaje operativno neadekvatan. U mrežno-centričnim sukobima, nemogućnost hijerarhijske prioritizacije bojišta manifestuje se kroz fluidnost operativnog prostora, interdomenske zavisnosti i nelinearne dinamike koje poništavaju tradicionalnu logiku centralizovanog težišta.

Model fluidnih žarišta, predložen kao alternativni teorijski okvir, prepoznaje policentričnu, dinamičnu i adaptivnu prirodu savremenih konflikata, gdje se strateška važnost ne vezuje za statičku lokaciju, već za emergentne tačke konvergencije različitih dimenzija sukoba. Takav model zahtijeva razvoj novih operativnih koncepata poput Distribuisane adaptivne sinhronizacije i Modularnih operativnih paketa, koji mogu odgovoriti na promjenjivu prirodu strategijski značajnih žarišta. Vojni lideri XXI vijeka moraju razviti kognitivne sposobnosti za razumijevanje kompleksnih sistema i prepoznavanje emergentnih obrazaca, napuštajući tradicionalno oslanjanje na linearno planiranje i hijerarhijsku prioritizaciju. Implementacija modela fluidnih žarišta podrazumijeva transformaciju u četiri ključne oblasti: doktrini, organizaciji, tehnologiji i edukaciji.

Savremeni konflikti zahtijevaju i razvoj sofisticiranijih pristupa mjerenju efektivnosti operacija koji prevazilaze tradicionalne metrike i prepoznaju systemske efekte kroz različite domene. Prihvatanje inherentne neizvjesnosti fragmentisanih konflikata nameće potrebu za razvojem *robustne adaptabilnosti* - sposobnosti za efikasno funkcionisanje uprkos nepredvidivosti kroz adaptivne sisteme i procedure. Fragmentacija takođe zahtijeva integrisani međuagencijski i međunarodni pristup upravljanju konfliktima, jer nijedna organizacija ne može samostalno adresirati kompleksnost savremenih fragmentiranih sukoba. Razvoj efikasnih mehanizama koordinacije između različitih elemenata nacionalne moći, kao i sa međunarodnim partnerima, postaje kritičan za uspjeh u takvom okruženju. Planiranje operacija mora evoluirati od rigidnih, sekvencijalnih planova ka adaptibilnim okvirima koji omogućavaju fleksibilnost i prilagođavanje promenljivim okolnostima. Koncept "misije komande" postaje posebno relevantan, omogućavajući decentralizovano odlučivanje uz održavanje strategijske koherentnosti.

Informaciona superiornost i sajber domeni stvaraju nove mogućnosti ali i nove ranjivosti, zahtijevajući holistički pristup bezbjednosti koji integriše fizič-

ke i virtualne aspekte konflikta. Tehnološka kompleksnost savremenih sistema naoružanja stvara preklapajuće zone uticaja koje ne prate tradicionalnu sektorsku logiku bojišta. Asimetrična priroda savremenih sukoba omogućava i slabijim protivnicima da izazovu tradicionalno superiornije snage kroz inovativnu upotrebu dostupnih tehnologija i taktika. Takva dinamika čini tradicionalne pristupe prioritizaciji potencijalno kontraproduktivnim. Edukacija vojnih profesionalaca mora se transformisati kako bi pripremila lidere za razumijevanje interdisciplinarnih aspekata savremenih konflikata. Razvoj sistemskog razmišljanja, teorije kompleksnosti i sposobnosti za upravljanje neizvjesnošću postaju ključne kompetencije. Implementacija novih teorijskih okvira zahtijeva kulturnu promjenu u vojnim organizacijama, koja može biti jedan od najvećih izazova. Tradicionalne hijerarhijske strukture i procedure moraju evoluirati ka fleksibilnijim, adaptabilnijim modelima organizacije i funkcionisanja.

Predloženi teoretski iskorak ne implicira potpuno odbacivanje tradicionalnih principa ratovanja, već njihovu sofisticiranu reinterpretaciju i adaptaciju za potrebe radikalno transformisane prirode konflikta. Principi poput koncentracije snaga, ekonomije sile i održanja inicijative ostaju relevantni, ali njihova primjena mora biti prilagođena realnostima fragmentisanih, mrežno-centričnih konflikata. Samo kroz ovakvu fundamentalnu transformaciju vojnog mišljenja, moguće je premostiti jaz između tradicionalne vojne teorije i kompleksne realnosti savremenog ratovanja, omogućavajući razvoj efikasnijih pristupa planiranju i izvođenju operacija u razdrobljenim konfliktnim zonama XXI vijeka. Budućnost vojne teorije leži u sposobnosti da se adaptira na ovu novu realnost, zadržavajući ono što je vječno važno iz vojnih tradicija, a transformišući ono što je postalo neadekvatno za savremene izazove.

6. LITERATURA

1. Alexander, K. B. (2010). *Building a new command in cyberspace*. Strategic Studies Quarterly, 4(2), 118-127. Dostupno na: <https://www.airuniversity.af.edu/SSQ/>
2. Alexander, K. B. (2014). *Cybersecurity: Threats to the U.S. Senate Armed Services Committee testimony*. 113th Congress, 2nd session. Dostupno na: <https://www.armed-services.senate.gov/>
3. Blaker, J. R. (2007). *Transforming Military Force: The Legacy of Arthur Cebrowski and Network Centric Warfare*. Praeger Security International. Dostupno na: <https://www.amazon.com/Transforming-Military-Force-Cebrowski-International/dp/0275994279>
4. Breedlove, P. M. (2018). *NATO's next act: How to handle Russia and other*

- threats*. Foreign Affairs, 97(4), 108-118. Dostupno na: <https://www.foreignaffairs.com/>
5. Cebrowski, A. K. & Garstka, J. J. (1998). *Network-centric warfare: Its origin and future*. Naval Institute Proceedings, 124(1), 28-35. Dostupno na: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/1998/january/network-centric-warfare-its-origin-and-future>
 6. Clausewitz, C. v. (1976). *On war* (M. Howard & P. Paret, Trans.). Princeton University Press. (Originalno djelo objavljeno 1832).
 7. Dempsey, M. E. (2012). *World more dangerous, top general says*. The Boston Globe, April 12, 2012. Dostupno na: <https://www.bostonglobe.com/news/nation/2012/04/12/world-more-dangerous-top-general-tells-harvard/XrSM8cTzyZ0YstKv36JhJN/story.html>
 8. Freedman, L. (2017). *The future of war: A history*. PublicAffairs Books.
 9. Gerasimov, V. (2013). *Vrijednost nauke je u predviđanju: Novi izazovi zahtevaju preispitivanje oblika i metoda vođenja borbenih operacija*. Voenno-promishlenniy kurier, 8(476), 1-3.
 10. Kilcullen, D. (2010). *Afghanistan: An overview of the counterinsurgency strategy*. Testimony before US House of Representatives Armed Services Committee. Dostupno na: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=128506407>
 11. Kilcullen, D. (2020). *The dragons and the snakes: How the rest learned to fight the West*. Oxford University Press.
 12. Knežević, S. (2024). *Prauzrok: nacrt za uvod u morfologiju kosmologije, evolucije i teogonije*. Beograd: Metaphysica.
 13. Knežević, S. & Martinović, T. (2024). *Development international law after World War II*. Defendologija 54-2024, 125-145.
 14. Knežević, S. (2025). *Imperijalna prenapregnutost Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
 15. Latham, R. (2020). *The transformation of warfare in the information age: System complexity and the geometry of power projection*. Cambridge University Press.
 16. Mallick, P. K. (2020). *Network Centric Warfare*. ResearchGate. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/344737587_NETWORK_CENTRIC_WARFARE
 17. Mattis, J. (2018). *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America*. Department of Defense. Dostupno na: <https://www.defense.gov/>
 18. Mattis, J. (2019). *Call sign chaos: Learning to lead*. Random House.

19. McChrystal, S. (2013). *My share of the task: A memoir*. Portfolio/Penguin. Dostupno na: <https://www.amazon.com/Share-Task-General-Stanley-McChrystal/dp/159184682X>
20. McChrystal, S., Collins, T., Silverman, D. & Fussell, C. (2015). *Team of teams: New rules of engagement for a complex world*. Portfolio/Penguin. Dostupno na: <https://www.amazon.com/Team-Teams-Rules-Engagement-Complex/dp/1591847486>
21. McMaster, H. R. (2008). *Learning from contemporary conflicts to prepare for future war*. Orbis, 52(4), 17-28.
22. McRaven, W. H. (2013). *Posture statement of Admiral William H. McRaven, USN, Commander*. United States Special Operations Command before the 113th Congress House Armed Services Committee.
23. Milley, M. A. (2016). *Radical change is coming: The future of war and the U.S. military*. Keynote address at the Association of the United States Army Conference.
24. Milley, M. A. (2018). *The future character of war and strategic landscape*. Statement before the Senate Armed Services Committee.
25. Milley, M. A. (2019). *The future character of war and the strategic landscape*. Statement before the Senate Armed Services Committee.
26. Owens, W. A. (2001). *Lifting the fog of war*. Farrar, Straus and Giroux.
27. Petraeus, D. H. (2010). *Counterinsurgency concepts: What we learned in Iraq*. Global Policy, 1(1), 65-76. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/17585899>
28. Petraeus, D. H. (2018). *The American experience with counterinsurgency: Lessons from Iraq and Afghanistan*. Foreign Affairs, 97(3), 43-57. Dostupno na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2013-01-01/end-age-petraeus>
29. Scales, R. H. (2016). *Scales on war: The future of America's military at risk*. Naval Institute Press.
30. Stavridis, J. (2016). *Sea power: The history and geopolitics of the world's oceans*. Penguin Press.
31. Votel, J. L. (2016). *Statement of General Joseph L. Votel, U.S. Army, Commander, U.S. Central Command before the Senate Armed Services Committee*.
32. Warden, J. A. (1995). *The air campaign: Planning for combat*. Brassey's.
30. NATO. (2018). *Multi-Domain Operations: Converged warfare for the 21st century*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
31. U.S. Army. (2017). *Multi-Domain Battle: Evolution of Combined Arms for the 21st Century*. TRADOC Pamphlet 525-3-1.

32. U.S. Department of Defense. (2018). *Joint Concept for Operating in the Information Environment*. Joint Chiefs of Staff.
33. U.S. Marine Corps. (2019). *Force Design 2030*. Headquarters Marine Corps.
34. Joint Chiefs of Staff. (2020). *Joint Warfighting Concept*. U.S. Department of Defense.